

Кузенко Г. М.,

докторант кафедри германської й фіно-угорської філології
Київського національного лінгвістичного університету

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто етапи перекладацької діяльності, виявлено стадії формування професійної компетентності, на підставі теоретико-емпіричних досліджень проаналізовано складові елементи перекладацької компетентності.

Ключові слова: професійна компетентність, перекладацька діяльність, професійний концепт, компетенція.

Постановка проблеми. Сьогодні перекладацька діяльність набуває дедалі більших масштабів і все більшої соціальної значимості. Вона може здійснюватися свідомо (у результаті аналізу й обґрунтованих висновків) або інтуїтивно. Співвідношення свідомого й інтуїтивного неоднакове в різних перекладачів під час перекладу різних текстів у різних умовах. Свідомі й інтуїтивні перекладацькі навички розвиваються в процесі навчання й практичної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перекладацька діяльність, проаналізована провідними вченими (зокрема, О. Домбровським, Г. Вервес, І. Журавською, Г. Коноваловим, І. Дорошенко, Ф. Арват, М. Возняк, Р. Зорівчак, М. Стріхою, В. Матвіїшиним та іншими) у контексті міжкультурної комунікації як процес міжмовного й крос-культурного посередництва, є способом інтерпретації не лише мовного, а й лінгвокультурного змісту тексту, що передбачає знання, окрім лінгвістичних розходжень, також культурних, ментальних і психологічних бар'єрів у білінгва.

Метою статті є розгляд етапів перекладацької діяльності, виявлення стадій формування професійної компетентності, аналіз компонентів перекладацької компетентності.

Виклад основного матеріалу. Переклад як складний процес вимагає від фахівця спеціальних знань, навичок та вмінь, особистих характеристик, які потрібні для успішного здійснення перекладацької діяльності. Якісний переклад залежить від формування та розвитку особливих психічних процесів майбутнього фахівця. Насамперед це спроможність людини свідомо та цілеспрямовано регулювати свою діяльність із метою досягнення поставлених цілей, формування базових вольових якостей, що розвиваються на особистому рівні [6]. Успішність перекладу залежить від уміння концентрувати увагу, утримувати її, від розвиненості оперативної пам'яті, механізмів сприйняття, накопичення та переробки інформації, антиципації, осмислення. Вимагаються особливі вміння швидко переключатися з однієї мови на іншу.

Процес перекладання як цілеспрямований процес включає такі етапи: 1) зорове чи слухове сприймання інформації чужою мовою, усвідомлення її змісту; 2) аналіз інформації мовою оригіналу й синтез рідною мовою; 3) відтворення змісту рідною мовою. Сприйняття й усвідомлення вихідного тексту є надзвичайно важливим, наприклад, для розуміння його функціонально-жанрової приналежності (газетно-публіцистичний, художній, офіційно-діловий, науково-технічний), адже те, що є

істотним для тексту одного жанру, може виявитися несуттєвим для іншого [3].

Оскільки переклад – це передавання змісту того, що було висловлено, то перекладаються не слова, граматичні конструкції чи інші засоби мови оригіналу, а думки, зміст оригіналу. Згідно з теорією перекладу немає неперекладних матеріалів, є складні для перекладу тексти. Труднощі під час перекладання пов'язані з недостатнім знанням мови оригіналу, мови, якою перекладають, або з відсутністю в цій мові готових відповідей.

Принципово важливо розмежовувати процес виконання перекладу й результат, отриманий після закінчення цього процесу. Н. Гавриленко зауважує: «Перекладання – це перевтілення: однієї мови в іншу, одних культурних кодів в інші, авторського світосприйняття у світ перекладача... Зрештою, це постійне перевтілення самого перекладача, від мови до мови, від письменника до письменника, від тексту до тексту» [1, с. 47]. Отже, переклад – це завжди зіткнення, асиміляція, проникнення, іноді – протистояння культурних та світоглядних систем.

Отже, **перекладання** – це процес, під час якого текст або усне висловлювання, виражені однією мовою (мовою оригіналу), відтворюються іншою мовою (мовою перекладу). А **переклад** – результат цього процесу, тобто новий текст або усні висловлювання, відтворені мовою перекладу.

Мета перекладання – точно й повно висловити засобами мови те, що було виражене засобами іншої мови. **Мета перекладу** – ознайомити читача чи слухача, який не володіє мовою оригіналу, з певним текстом або усним висловлюванням, які відтворені цією мовою. Процес перекладання – це не просто механічне відтворення сукупності елементів (слів, словосполучень, фраз) оригіналу, а складне свідоме відбирання кращих можливостей їх передавання. Вихідною точкою слід вважати оригінал у цілому, а не окремі його елементи [12].

Професійна перекладацька діяльність неможлива без високої культури, широкої енциклопедичної ерудиції, комунікабельності, такту, постійного поповнення знань, розмаїття інтересів. Усі ці якості виявляються в двох мовах і двох культурах. Для того, щоб добре перекладати, необхідно знати закони перекладу, зумовлені його складною та суперечливою природою, чітко знати вимоги, що висувуються суспільством до перекладу й перекладача.

Термін «професійний концепт» (профконцепт), уперше використаний С. Кунанбаєвою, відображає основу й зміст професійної діяльності фахівця [5]. Згідно з теорією С. Кунанбаєвої компонентами профконцепта є нові когнітивно-лінгвокультурологічні комплекси (далі – КЛК), що забезпечують когнітивно-лінгвокультурологічну реконцептуалізацію світу особистістю і є змістовою базою для становлення особистості як суб'єкта міжкультурної комунікації [5, с. 155]. Процесуальний аспект змісту профконцепта складається з чотирьох стадій:

- понятійно-когнітивної;
- інформаційно-аккумулятивної;
- прагматико-репрезентативної;
- контекстно-комунікативної.

На кожній із зазначених стадій кожний компонент КЛК виконує конкретне завдання з формування компетентності професійної діяльності перекладача як суб'єкта міжкультурної комунікації.

Термін «компетентність» трактується як здатність ефективно й творчо застосовувати знання та вміння в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в контексті професійної ситуації. Аналіз наукових досліджень дає можливість окреслити структурні компоненти такого явища, як компетентність. Учені виділяють такі його складники: гностичний, інформаційно-опанувальний, процесуальний, інтерактивний та особистісний [1; 8; 10].

Варто детально проаналізувати ці компоненти. Так, гностичний компонент передбачає володіння певною сукупністю знань, що актуалізуються в професійній діяльності в межах тієї чи іншої компетентності. Інший компонент, інформаційно-опанувальний, виявляється в уміннях накопичувати, обробляти та втілювати відповідно до власної концепції всю необхідну інформацію. Процесуальний компонент – уміння практично реалізувати свій задум, ідею, проект; упровадження авторських технологій, вирішення професійних завдань, самовтілення в результатах своєї праці. Інтерактивний компонент спрямований на встановлення позитивної соціальної взаємодії з метою вирішення професійних завдань. Особистісний компонент зорієнтований на оволодіння та виявлення в професійній діяльності соціально доцільних норм, цінностей, мотивів.

Реалізацію перекладацької діяльності забезпечують складні психолінгвістичні механізми. Вони являють собою непросте, багатозначне утворення та нерозривно пов'язані один з одним. Основними психолінгвістичними механізмами мовленнєвої діяльності є механізм осмислення, механізм мовленнєвої пам'я-

ті, механізм прогнозування [7]. Механізм осмислення відіграє вирішальну роль у діяльності перекладача, оскільки він відповідає за аналіз змістової сторони мовлення, його структурну організацію та мовленнєве оформлення. Осмислення реалізується за допомогою внутрішнього способу формування й формулювання думки, тобто за допомогою внутрішнього мовлення [10].

Таким чином, на першому етапі процесу перекладу відбувається осмислення вхідного повідомлення, яке здійснюється внутрішньо засобами різних мов і з різним ступенем розгорнутості. Реалізується механізм усвідомлення через аналітико-синтетичну діяльність за допомогою всіх основних розумових дій та операцій (порівняння, зіставлення, класифікації, аналізу й синтезу). Завдяки цьому механізму певною мірою усвідомлюються мотиви й цілі мовленнєвої комунікації. На основі механізму осмислення відбувається планування, програмування мовленнєвої діяльності та її подальший контроль. Завдяки механізму мовленнєвої пам'яті також забезпечується всебічний мовленнєвий процес, який включає в себе змістовий аспект мовлення й аспект його мовного вираження, а відтворення того чи іншого фрагмента дійсності навколишнього середовища неможливе без знань і уявлень, які містяться в пам'яті людини. Неможливе відтворення й без актуалізації певних знаків мови, які знаходяться у свідомості людини, та їхнього правильного використання в мовленнєвій комунікації. І те, й інше забезпечується роботою механізму мовленнєвої пам'яті. Механізм прогнозування слугує для того, щоб забезпечити вибір стратегії мовленнєвої поведінки та сформулювати різні шляхи оперування висловлюваннями на окремих рівнях породження мовлення [8].

Термін «перекладацька компетентність» з'явився відносно недавно й ще не є досить поширеним серед перекладознавців. Нові тлумачення цього терміна зводяться до трактування перекладацької компетентності як оволодіння системою базових знань, умінь та навичок, необхідних для здійснення перекла-

Рис. 1. Складові частини перекладацької компетентності

ду [6]. Однак цей термін не слід плутати з терміном «перекладацька компетенція», адже остання є лише однією з багатьох складових частин перекладацької компетентності. Термін «перекладацька компетенція» був уперше вжитий Г. Турі, який провів аналогію з відомим розмежуванням Н. Хомського між мовною компетенцією й мовною діяльністю, задля аналізу певних аспектів перекладацької практики [11]. Під час визначення компетенції необхідно брати до уваги той факт, що професійні знання перекладача є складними, неоднорідними й приблизними, оскільки неможливо бути обізнаним в усіх галузях, де необхідно здійснювати переклад. Таким чином, перекладацька компетенція завжди потребує довершення, долучення нових знань і застосування творчого підходу.

Професійна перекладацька компетентність – це готовність та здатність передавати (як у письмовій, так і в усній формі) спеціалізовану інформацію однієї мови іншою з урахуванням відмінностей між двома текстами, комунікативними ситуаціями та культурами. Ця компетентність включає в себе професійні знання (теоретичні, процедурні, інтегративні), відповідні професійні вміння й навички, професійно важливі якості перекладача професійно орієнтованих текстів [9]. Перекладацька компетентність – це складне поняття, яке вимагає наявності низки компетенцій, без яких її неможливо досягти. Труднощі, з якими стикаються науковці в процесі визначення перекладацької компетентності, пов'язані зі складною природою перекладу як діяльності. Переклад як теоретична поліфункціональна діяльність вимагає значно більше, ніж просте володіння кількома мовами. Доцільно визначити основні складові частини перекладацької компетентності – компетенції, володіння якими є запорукою професіоналізму перекладача й успішної перекладацької діяльності.

Р. Міньяр-Белоручев виділяє три види компетенцій: мовну, мовленнєву та лінгвокраїнознавчу [6]. В. Комісаров говорить про чотири компетенції: мовну, комунікативну, текстотворчу, технічну, а також про особисті характеристики як складники професійної компетентності перекладача [4]. Багато авторів говорять про провідну роль у перекладацькій діяльності соціокультурної та міжкультурної компетенції. Л. Черноватий включає до перекладацької компетентності такі складові частини: фахову, інтелектуальну, мовну, мовленнєву, семантичну, текстотвірну, інтерпретаційну та міжкультурну [10]. Досить важко оцінити поняття, чіткого трактування якого немає ні серед лінгвістів, ні серед перекладачів.

Відповідно до поданої нижче схеми компетентність перекладача можна визначити як знання двох мов і двох культур, готовність і здатність створювати й розуміти тексти двома мовами й переключатися з однієї мови на іншу. Вона складається із сукупності іншомовної комунікативної, фахової й загальної компетенцій і дає перекладачеві можливість ефективно здійснювати міжмовну, міжкультурну, міжособистісну професійну комунікацію (див. рис. 1).

Як бачимо, перекладацька компетентність є явищем неоднорідним, комплексом складових частин / компетенцій, до яких науковці відносять: 1) фахову компетенцію (наявність відповідних знань, умінь та навичок для ефективного виконання професійної діяльності: знання теорії перекладу та суміжних дисциплін (порівняльних лексикології, граматики й стилістики мов перекладу); усвідомлення норм обох мов, перекладацьких норм, що визначають вибір стратегії перекладу; володіння технікою перекладу; вміння професійно перекладати в

межах одного або декількох жанрів та стилів письмового та / або усного перекладу; навички роботи з довідковими джерелами інформації, володіння новітніми інформаційними технологіями; психічні якості перекладача, його поведінку, вміння контролювати емоції, вирішувати типові професійні завдання); 2) інтелектуальну компетенцію (освіченість перекладача; здатність оцінити та мобілізувати свої вміння й навички); 3) мовну компетенцію (знання мовного матеріалу, вміння долати мовні труднощі під час перекладу); 4) мовленнєву компетенцію (особливе «перекладацьке» володіння мовами перекладу й оригіналу як на рецептивному, так і на продуктивному рівні); 5) семантичну компетенцію (глибоке розуміння тексту; вміння «побачити» та передати імпліцитні складники тексту оригіналу; володіння фоновими знаннями позамовної предметної галузі); 6) текстотвірну компетенцію (вміння правильно визначити тип тексту оригіналу, його структуру й складові елементи, знати алгоритм переходу – перекладацькі стратегії та прийоми – від тексту оригіналу до тексту перекладу зі збереженням типологічних ознак); 7) інтерпретаційну компетенцію (здатність до «перекладацької» інтерпретації вихідного тексту, тобто бачення його очима носія іншої мови, культури); 8) міжкультурну компетенцію (знання з країнознавства: культура, традиції; соціокультурні відомості; вміння передати мовою перекладу реальі, пов'язані з життям та побутом країни, мова якої задіяна в перекладі) [12].

Висновки. Усе вищезазначене вказує на те, що перекладацька діяльність як особливий вид мовленнєвої діяльності спрямована на реалізацію завдань міжмовної комунікації. Тому професія перекладача має свої особливості: вміння переключатися з однієї мови на іншу; здатність утримувати в пам'яті мовленнєві продукти різного обсягу; вміння використовувати фразеологічний ряд для висловлювання певної думки; швидкість формулювання висловлювання; толерантне ставлення до співрозмовників із різним соціальним статусом і рівнем володіння мовою. Мовленнєва діяльність перекладача відіграє суттєву роль у всій його інтелектуальній діяльності, беручи участь у процесах пізнання, пам'яті, у всіх видах мислення. Перекладач повинен бути спостережливим, зосередженим, самокритичним, фізично витривалим, оскільки йому часто доводиться працювати в складних умовах; повинен уміти швидко мобілізувати ресурси своєї пам'яті, ефективно розподіляти свій час та увагу, бути ерудованим та кмітливим. Під кмітливістю часто розуміють креативність – здатність до нестандартного мислення й знаходження нестандартних рішень у конкретній ситуації (у нашому випадку це пошук необхідної інформації, лексичних відповідників, значень термінів, вирішення нестандартних перекладацьких проблем), продуктивну оригінальність мислення, яка сприяє свідомому формуванню перекладацької компетентності.

Література:

1. Гавриленко Н. Теория и методика обучения переводчиков в сфере профессиональной коммуникации / Н. Гавриленко – Книга 1. – М. : Научно-техническое общество имени академика С.И. Вавилова, 2009. – 178 с.
2. Зорівчак Р. Про підготовку перекладачів для України XXI ст. / Р. Зорівчак // Сучасна лінгвістика, 2005, №7. – С. 15–17.
3. Зимняя И. Лингвопсихология речевой деятельности / И. Зимняя. – Москва – Воронеж : «МОДЭК», 2001. – 432 с.
4. Комиссаров В. Культурно-этнографическая концепция перевода / В. Комиссаров // Картина мира: лексикон и текст (на материале английского языка). – МГЛУ. – Вып. 376. – М., 1991. – 213 с.

5. Кунанбаева С. Теория и практика современного иноязычного образования / С. Кунанбаева – Алматы, 2010. – 344 с.
6. Леонтьев А. Общее понятие о деятельности / А. Леонтьев // Основы теории речевой деятельности. – М. : Политиздат, 1974. – С. 5–21.
7. Миньяр-Белоручев Р. Теория и методы перевода / Р. Миньяр-Белоручев – М. : Московский лицей, 1996. – 208 с.
8. Найда Ю. К науке переводить. Принципы соответствий / Ю. Найда // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М. : Междунар. отнош., 1978. – С. 114–137.
9. Тер-Минасова С. Язык и межкультурная коммуникация / С. Тер-Минасова. – М. : Слово, 2000. – 262 с.
10. Черноватий Л. Особливості навчально-методичних матеріалів для підготовки перекладачів / Л. Черноватий // Вісник Сум. держ. ун-ту. Серія : Філологічні науки. – 2002.– № 4 (37).– С. 184–188.
11. Швейцер А. К проблеме лингвистического изучения процесса перевода / А. Швейцер // Вопросы языкознания. – 1999. – № 4. – С. 40–49.
12. Toury G. The Nature and Role of Norms in Translation / G. Toury // Venuti L. The Translation Studies Reader. – London : Routledge, 1978, revised 1995. – P. 192–223.
13. Venuti L. The difference that translation makes: the translator's unconscious / L. Venuti // Translation Studies: Perspectives on an Emerging Discipline / [ed. A. Riccardi]. – Cambridge : Cambridge University Press. – 2002.

Кузенко Г. Н. Переводческая компетентность в профессиональной деятельности

Аннотация. В статье рассмотрены этапы переводческой деятельности, выявлены стадии формирования профессиональной компетентности, на основании теоретико-эмпирических исследований проанализированы составляющие элементы переводческой компетентности.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, переводческая деятельность, профессиональный концепт, компетенция.

Kuzenko H. Translation competence in professional activity

Summary. The essay describes stages of translation process, reveals issues of formation of professional competence, analyses the constituent components of translation competence.

Key words: professional competence, translation activities, professional concept, capacity.